

1924 ANAYASASININ MODERNLEŞME AÇISINDAN ANLAMI

“A Meaning of 1924 Constitution In Terms of Modernity”

*Fehmi AKIN**

ÖZET

1924 Anayasası, Türkiye Devletinin ikinci anayasasıdır. Anayasa, altı bölüm halinde 105 maddeden oluşmaktadır. 1924 Anayasası kamu hak ve özgürlüklerine fazla yer ayırmaması gibi bazı eksikliklerine karşın modernleşme bakımından önemli parametrelere sahiptir. Bunlar, yasallığa verdiği önem, herkesi vergi veren bir insan yapma hedefi, meşruiyetin millete dayandırılması ve TBMM’yi siyasal hayatın merkezine koyması biçiminde sıralanabilir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, 1924 Anayasası, Modernleşme.

ABSTRACT

1924 constitution is the second constitution of Turkish Republic. The constitution is composed of six parts and 105 articles. However deficiency of public rights and freedoms, 1924 constitution have some important parametric in terms of modernity. These parametric are given importance to constitutional rights, make every man to pay taxes, the legality based on the Turks people and make Turkish Grand National Assembly to center of political life respectively.

Key Words: Republic, 1924 Constitution, Modernization.

Giriş

Anayasa, hukuksal ve hukuksal olmayan bütün kuralların bir toplamı değil, bunlardan seçilmiş ve genellikle bir veya bazen birbiriyle ilişkili birkaç belgede toplanmış kurallar olarak tanımlanabilir (Wheare, 1984: 2) Dünyanın birçok ülkesinde “Anayasa”, o ülkenin hükümetini yöneten ve bir belgede beliren hukuksal kuralların bir seçmesi olmaktadır. Devletlerin bir

* Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 03200 AFYONKARAHİSAR.

anayasaya sahip olmak istemelerinin temel nedenlerinden biri, yeni bir başlangıçta bulunmak istemeleri ve bu nedenle de hükümet sistemiyle ilgili olarak istediklerini ve en azından bu konudaki temel planlarını yazıya geçirmeleridir. Bir diğer neden, anayasanın hükümeti denetlemede ve sınırlamada bir araç olarak düşünülmüş olmasıdır. Ülkelerin anayasaya gereksinim duymalarının bir başka nedeni de, öbür ülkelerle birleşip bir birlik kurarlarken, kimi yetkilerin birliğe devredilmeyip kendilerinde kalmasını sağlamak veya birleşmeyi gerçekleştiren yasada bazı hükümleri korumak olduğu söylenebilir. (Wheare, 1984: 8-14)

Türkiye'nin Kanun-ı Esasi'den sonraki ilk anayasası 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur. Bunu 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları izlemiştir. Bu çalışmada öncelikle 1924 Anayasasına kadar olan gelişmeler ele alındıktan sonra, 1924 Anayasasının modernleşme açısından taşıdığı öneme işaret edilecektir.

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanununa Değın Gelişmeler

a. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Toplanması (23 Nisan 1920)

Modernleşmenin en önemli eşiklerinden biri parlamentonun toplanmasıdır. Ondan sonra parlamentonun kendi içinden bir hükümet çıkarması ve daha sonra da bir anayasa yapılması, modernleşmenin diğer önemli aşamalarını teşkil etmektedir. Türkiye'de önce ulusal kurtuluş için örgütlenme yapılmış, sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmış ardından da meclisin içinden bir hükümet çıkarılmıştır.

23 Nisan 1920 Cuma günü en yaşlı üye sıfatıyla Sinop Mebusu Şerif Bey'in konuşmasıyla açılan Büyük Millet Meclisi (BMM) daha sonra "ana kuruluş" esaslarını saptamıştır. Bu oluşumu yönlendiren 24 Nisan 1920 tarihli konuşmasıyla Mustafa Kemal'dir. Mustafa Kemal, konuşmasında şu esaslar üzerinde durmuştur: 1. Bir hükümet kurulması zorunludur. 2. Geçici bile olsa bir "hükümet (devlet) reisi" tanımak ya da "padişah kaymakamı" seçmek doğru olmaz. 3. Meclisin temsil ettiği milli irade, vatanın kaderine fiilen el koymuştur ve meclisin üstünde herhangi bir güç yoktur. 4. BMM yasama ve yürütme yetkilerini uhdesinde toplar. Meclisten seçilip görevlendirilecek bir heyet hükümet işlerini yürütür. Meclis başkanı bu kurulun da başkanıdır. (Atatürk, 2004: 300)

Bu esasları içeren önerge tartışılarak kabul edildi ve meclis kararı haline geldi. Aslında burada "yeni bir hükümet teşkili" adı altında "yeni bir devletin kurulması"nın ana esasları öngörülmüştü. (Tanör, 1998: 235) 25 Nisan 1920 ve 5 sayılı kararla "kuvve-i icraiye teşkiline karar verildi." Ancak İcra Vekilleri Heyeti, bir yürütme organı ya da gücü değildi. Sistemde

kuvvetler ayrılığı yoktu. BMM, yasama ve yürütme erklerini kendinde toplayan tek güç ve organdı. Yürütme işlerini de aslında kendi “memur”ları, “ajan”ları ve “vekil”leri olan kişiler eliyle gördürmekteydi ama aslında bizzat kendi görüyor sayılmaktaydı. Nitekim birinci BMM tarafından kabul edilen kanunların hemen hepsinde, “işbu kanunun icrasına BMM memurdur” ibaresi yer alacak, böylece yasaların yürütülmesi yetkisini dahi meclis kendi elinde tutacaktır. (Tanör, 1998: 237) Bu anlayışın J. J. Rousseau'dan mülhem olduğu söylenebilir. Ona göre, “egemenlik genel iradenin icrasından başka bir şey olmadığı gibi hiçbir zaman başkasına terkedilemez... Erk bir başkasına geçebilir ama irade geçemez.” (Rousseau, 1997: 31)

BMM'nin varlık ve meşruiyetini kanıtlama konusunda yaptığı işlerden ilki, 2 sayılı ve 29 Nisan 1920 tarihli “Hıyanet-i Vataniye Kanunu” oldu. Bu yasa, BMM'nin meşruluğuna karşı isyan niteliğinde sözlü, yazılı ya da fiili muhalefet ya da bozgunculuk yapanları vatan haini ilan ederek idam cezasıyla cezalandırıyordu. (Başgil, 1940: 102)

İstanbul hükümetleriyle meşruluk çatışmasının bir başka göstergesi, İstanbul ile her türlü resmi haberleşmenin kesilmesine ilişkin 6 Mayıs 1920 tarihli kararnamedir. Meşruluk çatışmasında İstanbul hükümetlerine en büyük darbeyi 7 sayılı kanun indirecektir. Bu kanunla İstanbul'un işgalinden sonra İstanbul tarafından ve BMM'nin onayı dışında yapılan ve yapılacak olan bütün antlaşma ve sözleşmeler geçersiz sayılmaktaydı. (Tanör, 1998: 234)

5 Eylül 1920'de kabul edilen Nisab-ı Müzakere Kanunu ile de hem meclisin amacı tayin ediliyor, hem de bu amacın gerçekleştirilmesine kadar “müstemirren inikad” edeceği açıklanıyordu. Bu amaç, memleketin istiklalini temin etmekle beraber, İstanbul'da işgal kuvvetlerinin hükmü altına girmiş olan hilafet ve saltanatı kurtarmak idi. Bundaki amaç, hilafet ve saltanat taraftarlarını fazla ürkütmemek olabilir. Atatürk'ün nihai hedefi, saltanat ve hilafeti kaldırmak ve hükümet yetkisinin mutlak surette Millet Meclisinde toplanmasını sağlamak idi. (Başgil, 1940: 105)

BMM, Müdafaa-i Hukuk hareketinin bir organı olma özelliğini hep korumuştur. BMM Hükümeti de Türk Bağımsızlık Hareketinin ilk yürütme organı olan Temsil Heyeti'nin bir uzantısı sayılabilir. Birinci Meclisin en önemli hedefi Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmektir. (Aslan, 2001: 140) Yer yer mecliste tartışmalar ve fikir ayrılıkları olsa da (bkz. Güneş, 1985: 75 vd.; Goloğlu, 1971: 143-179) hiç kimse bu hedefin dışına çıkmamıştır.

b. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

20 Ocak 1921 tarihli ve 85 sayılı yasayla kabul olunan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 23 madde ve bir de “madde-i münferide”den oluşan kısa bir çerçeve anayasa niteliğindedir. (Gözübüyük-Kili, 1982: 93-96) Bunun

başlıca nedenleri, Kanun-ı Esasi'nin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile çelişmeyen hükümlerinin yürürlükte sayılması, her türlü düşüncenin temsil edildiği mecliste bir “geçiş dönemi”nin asgari ortak noktalarının saptanmasıyla yetinme isteğidir. (Tanör, 1998: 253) 1921 Anayasası yeni bir egemenlik ve devlet anlayışı ortaya koyması bakımından çok büyük bir önem taşır. Birinci maddesiyle egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu ilan etmiş, üçüncü maddesiyle de “Türkiye Devleti”nden söz etmiştir. Aynı topraklarda bir başka devlet kurulduğunu ilan etmek yeni anayasanın en devrimci yanlarından biridir. (Tanör, 1998: 253)

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, “İcra kudreti ve teşri selahiyeti milletin yegane ve hakiki mümessili olan BMM’de tecelli ve temerküz eder” (md. 2) hükmüyle kuvvetler birliği ilkesini açıkça benimsemiştir. Üçüncü maddeyle de hükümetin “Büyük Millet Meclisi Hükümeti” unvanını taşıyacağı ifade edilmiştir. Bu sistemde İcra Vekilleri Heyeti, BMM’den doğan, ona bağımlı ve onun denetimi altında çalışan bir kuruldur. Yani heyet, oluşumunu bir geleneğe ya da monark buyruğuna değil, meclis iradesine borçluydu. Anayasaya göre bu heyet, BMM tarafından özel kanununa göre seçilen üyelerden oluşur. Bunlar içlerinden birini kendilerine başkan seçerler. Ancak Meclis Başkanı, İcra Vekilleri Heyetinin doğal başkanıdır. Bu heyet, BMM’den ayrı ve bağımsız bir organ olmayıp meclisin bir organı durumundadır. Meclisin kendi üyeleri arasından seçtiği vekiller aracılığıyla yürütme işlerini gördürmesi, bunları yönlendirmesi ve denetlemesi, gerektiğinde azledip yerlerine yenilerini seçebilmesi, kuvvetler birliği ve meclis hükümetinin tipik göstergeleridir. Meclise bu denli yetki ve güç verilmesinin pratik nedenlerinden biri, ne padişaha ne de hilafete ihtiyaç kalmamasını temin içindi. Çünkü bu yolla padişahın yerini alabilecek bir yürütme organı başkanına da gereksinim kalmıyordu. (Tanör, 1998: 259-262)

Teşkilatı Esasiye Kanununun yarısı taşra yönetimine, özellikle de yerinden yönetim ve yerel yönetim ilkelerine ayrılmıştır. 1921 Anayasası, yerel yönetimlerde idarenin örgütlenmesi bakımından “aşağıdan yukarıya” bir yönetim yapısını getirmiş bulunmaktadır. 1924 Anayasası bu anlayışı terk etmiş, yeniden merkeziyetçi klasik idare örgütlenmesi canlandırılmıştır. (Tanör, 1998: 265)

c. Cumhuriyet'in İlanı ve 1924 Anayasasına Giden Süreç

Cumhuriyetin ilan edildiği gün 1921 Anayasasında çok önemli bir değişiklik yapıldı. 29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı “Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun” başlığını taşıyan bu yasa, Cumhuriyetin ilanının yanı sıra hükümet sistemiyle de ilgili önemli değişiklikler getirmiştir. Yeni sistem, vekillerin ve başvekilin seçimini, meclisin elinden alıp Cumhurbaşkanına vermekle Meclis

Hükümetinden parlamenter rejime doğru kaymıştır. Ancak parlamenter sistemin bir başka özelliği olan yargının diğer devlet erklerinden tam olarak bağımsızlaşması için 1961 Anayasası'nı beklemek gerekecektir. (Eroğul, 1997: 218-219) 1923 anayasa değişikliğiyle getirilen bir başka düzenleme, "Türkiye devletinin dini, din-i İslamdır, Resmi lisanı Türkçedir" (md. 2) hükmüdür. Bu hükümler 1924 Anayasası'nda da aynen korunmuştur. İslam dininin devletin resmi dini olarak anayasaya konması, hilafetin kaldırılmasından önce hilafet taraftarlarına sempatik görünme isteği biçiminde yorumlanabilir. 3 Mart 1924'te hilafet makamının da kaldırılmasıyla 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na giden yol açılmıştır.

Kanun-ı Esasi Encümeni, anayasa tasarısı hazırlanması konusunda bir öneri olmadan, kendiliğinden bir tasarı hazırlayarak Meclis Genel Kuruluna sunmuştur. (Tanör, 1998: 290) Encümen (komisyon), BMM'ne kanun teklifi ile birlikte verdiği mazbatada, "layihamızın tanziminde ilim ve fennin son telakkiyatından vesair cumhuri devletlerin kavanin-i esasiyesinden bir hayli istifade edildiği gibi, inkılabımızın ruhu daima dikkatte tutulmuştur." denmektedir. (Gözübüyük-Sezgin, (?): 1-2) Mazbatada, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ortaya konduktan sonra, bunun BMM tarafından kullanılacağı ve dolayısıyla yasama yetkisinin ve yürütme gücünün mecliste toplandığı ifade edilmiştir. "Yasama yetkisinde vekalet asla caiz değildir" denmekte, icra yetkisinin de meclise ait olduğu vurgulandıktan sonra kuvvetler ayrılığının olmadığı belirtilmektedir. Ancak meclis, "en hurda teferruatına kadar icra selahiyetini kullanamayacağından" yürütme yetkisini, kendi tarafından seçilen bir Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği bir İcra Vekilleri Heyeti aracılığıyla kullanır. "Eğer icra kuvveti, irsi bir hükümdar tarafından kullanılsa ve Heyeti Vekile, meclis haricinden seçilse idi, o takdirde egemenlik hakkına halel gelirdi. Oysa şimdi, hükümeti oluşturma, her zaman denetleme ve gerektiğinde düşürebilme hakkı meclistedir. Asri ve büyük devletlerde idare işleri basit olmayıp bir çok teşkilat ve organlara ihtiyaç gösterir. Bunun içindir ki, meclisin hukuk-ı icraiyesini bizzat oluşturacağı heyetlere kullandırması, gerçekten bir tekamüldür. Meclis her türlü kuvvetleri kendinde topladığı ve egemenlik hakkını bizzat ve bilfiil kullandığından mahiyeti devamlıdır." (Gözübüyük-Sezgin, (?): 3-4)

Kanun-ı Esasi Encümeninin hazırladığı Anayasa Tasarısı 9 Mart 1924 tarihinde Genel Kurulda görüşülmeye başlamış ve kimi değişikliklerle birlikte 20 Nisanda kabul edilmiştir. Değişikliğe uğrayan en önemli madde, Cumhurbaşkanıya meclisi feshetme hakkını tanıyan 25. maddedir. Bu madde, milletvekillerinin pek çoğunun itirazıyla karşılaşmıştır. Örneğin Karesi mebusu A. Süreyya Bey, 25. madde ile kurulan sistemin kuvvetler birliğinden kuvvetler ayrılığına doğru yeni bir adım olduğunu ileri sürmüştür. Aynı şahıs, Cumhurbaşkanıya böyle bir hakkın tanınamayacağını, milletin egemenliğini temsil eden meclisin bu hakkı Cumhurbaşkanıyla

paylaşamayacağını söylemiştir. Tasarıdaki 25. madde, 130 üyenin 126'sının aleyhte oyuyla reddedilmiştir¹.

Akşin'e göre, Atatürk ısrar etseydi herhalde fesih konusu tasarıdaki gibi düzenlenirdi. İhtimal, Atatürk'ün böyle bir ısrarı olmamıştır. (Akşin, 1996: 171) İsmet Paşa hatıralarında, Atatürk'ün 25. maddenin reddi üzerinde fazla durmadığını ve dikkatini mecliste çoğunluk oluşturma üzerinde yoğunlaştırdığını yazmaktadır. (İnönü, 1987: 190)

Temel konularda meclisin desteğini almayı başaran Mustafa Kemal'in 25. maddeyi istediği gibi geçirmemesi yeni bir devlet kuran TBMM'nin bu özelliğinden aldığı güçle bütün yetkilerin tek kaynağı olma anlayışını kıskançlıkla koruma isteği olarak yorumlanabilir. (Alpkaya, 1997: 221) Ayrıca, 1923'te yenilenen meclis, Atatürk'ün istediği isimlerden oluştuğu halde, Cumhurbaşkanı'na fazla yetki vermeme konusunda meclisin neredeyse türdeş davranması, üyelerin "diyet borcu" olmadığını göstermesi bakımından anlamlıdır. Günümüzde böyle bir şeyin söz konusu bile olamayacağı açıktır.

1924 Anayasası 105 madde ve bir geçici maddeden oluşur ve altı bölüm halinde düzenlenmiştir. (3. Tertip Düstur, Kanun No. 491, C. 5: 1019-1032) Birinci bölümde Türkiye Devletinin nitelikleri ve yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin hangi organlar tarafından kullanılacağı belirtilmiştir. İkinci bölüm yasamaya, üçüncü bölüm yürütmeye, dördüncü bölüm yargıya, beşinci bölüm vatandaşların sahip olduğu kamu hak ve özgürlüklerine, altıncı bölüm ise müteferrik (türlü) maddelere ayrılmıştır.

Modernleşme Bakımından 1924 Anayasası

Türkiye'deki Ulusal Kurtuluş Hareketi, daha yerel ve bölgesel kongrelerden başlayarak (Erzurum, Sivas) ve nihayet BMM'nin toplanması suretiyle "meşruluk" ve "hukukilik" niteliklerine sıkıca sahip çıkmıştı. Bu özellikler, Türkiye'deki ulusal kurtuluş hareketini 20. yüzyılın öbür kurtuluş hareketlerinin çoğunda görülen "fiililik" olgusundan (çete ve partizan savaşları, halk savaşı vb.) ayıran önemli hususlardır. Kurtuluş mücadelesinin yeni bir anayasa altında sürdürülmek istenmesi, "hukukilik" özelliğinin taçlandırılması demektir. (Tanör, 1998: 247) Atatürk, sürekli bir "kanuna uygunluk endişesi" taşır. Bütün otoriter önlemleri yasama organı eliyle aldırır ve hiçbir zaman kanun hükümlerinin üstüne çıkmaz. Kanunları aşarak iş görmeyi keyfilik sayar. (Esen, 1971: 75)

Türkiye Cumhuriyeti baştan itibaren yasal-ussal meşruiyete dayanmış, hilafet makamının kaldırılması, şer'i mahkemelerin lağvedilmesi ve bir dizi

¹ Daha geniş bilgi için TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 2, Cilt 7, s. 241 vd. ve Cilt 8, s. 103 vd. na bakılabilir.

yasa ile yasal-ussal meşruiyeti benimsemiştir. Evlenme, miras gibi özel alanlarda da dine dayanan geleneksel meşruiyet anlayışını reddetmiştir. (Alpkaya, 1997: 225-226) 1924 Anayasası'nın 3. maddesi egemenliğin millete ait olduğunu ifade etmekle, devletin meşruiyetinin kaynağını Tanrı'ya değil millete dayandırmıştır.

Çağdaş devlet, yasaların kolayca değiştirilebilir olmasını göz önüne alarak bazı temel konulara anayasal bir statü vermiştir. Yani "devleti, yasal olarak yasalarıyla bağlamıştır". (Poggi, 2005: 123-127) Bu açıdan anayasada "Türklerin Hukuk-ı Ammesi" başlığını taşıyan bir bölüm olması dikkat çekicidir. Ayrıca 1924 Anayasası'nın yasaların anayasaya uygun olması gereğini ortaya koyan 103. maddesi, gene aynı kanunun değiştirilmesinde özel koşullar arayan ve 1. maddesinin değiştirilmesini yasaklayan (önerilmesi bile yasak) 102. maddesi, çağdaş devletin anayasal güvencelere verdiği önemi gösterir.

Poggi'ye göre, 19. yüzyıl devletinin özelliği, her devletin kendi topraklarında tüm güç ve yönetim yetkilerinin tek sahibi olmasıdır. Gelişimini tamamlamış modern devletler doğal olarak monist olduklarından bu devletlerin toprak bütünlüğü, tek bir para birimi, tek bir maliyesi ve genellikle tek bir ulusal dili vardır. (Poggi, 2005: 113-114) Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları büyük ölçüde belli olmuş, para çıkarma yetkisi Osmanlı Bankasına devredilmiş, Seriy ve Evkaf Vekaleti kaldırılarak evkaf gelirleri tamamen denetim altına alınmış, bütçe kanunu çıkarılarak mali sistem ıslah edilmiştir. 1924 Anayasası'na bütçenin hazırlanışı ile ilgili olarak birtakım kurallar konmuş, devlet gelir ve giderlerinin TBMM tarafından Sayıştay (Divanı Muhasebat) aracılığıyla denetleneceği hükme bağlanmıştır (md. 95-101). Modernleşmenin amaçlarından birinin de herkesi vergi veren bir insan yapmak olduğu kabul edilirse, 1924 Anayasasının bu konuda da hüküm koyduğu görülecektir (md. 84-85). Anayasaya göre, vergi, devletin genel giderlerine halkın katılması demektir ve verginin yasallığı esastır. Resmi dil, Cumhuriyeti ilan eden Teşkilat-ı Esasiye Kanunu değişikliği ile çözülmüş ve bu düzenleme 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda aynen korunmuştur. Ayrıca "milletin fikir ve hissi itibarıyla birliğini temin etmek" için Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmış, Cumhuriyetin ilan edildiği sırada yapılan bir düzenleme ile de ülkede saatlerin birliği sağlanmıştır. Saatlerin birliği, devletin birliği ilkesinin sağlanması konusunda iyi bir örnek sayılabilir. Fransız İhtilalini yapanların da ihtilalden hemen sonra saatleri düzenledikleri bilinmektedir. Yapılan düzenleme ile Fatsa, Sivas ve Antep şehirlerini Batı Anadolu'da bırakan bir hat çizilmiş ve bu hattın batısında ikinci saat dilimi, doğusunda ise üçüncü saat diliminin uygulanmasına karar verilmiştir. (Alpkaya, 1997: 224)

1924 Anayasası, temel hak ve özgürlüklere fazla önem vermemiştir. Anayasa bunları, “Türklerin Kamu Hakları” başlığı altında toplamıştır. Bu önemsemeyişin temel nedeni, TBMM'nin ulusun tek ve gerçek temsilcisi olduğu bir düzende, bu hakların ulusun temsilcileri tarafından yasa yoluyla yeterince korunacağı varsayılmış olmasıdır. Bu anayasada, genel ve soyut bir özgürlük ve eşitlik öngörülmüş, zorunlu ilköğretimin devlet okullarında parasız olması dışında (md.87), toplumsal haklara hiç değinilmemiştir. (Eroğul, 1997: 217) Anayasada belirtilen hak ve özgürlükler can, ırz ve mal dokunulmazlığı, işkence, eziyet, müsadere ve angarya yasağı, kişi güvenliği, düşünce, din, vicdan, söz, dilekçe, yayın, eğitim, yolculuk, çalışma, sözleşme hak ve özgürlükleri, konut dokunulmazlığı, mülkiyet hakkı, postadaki evrakin dokunulmazlığı, basına sansür yasağı, dernek ve toplantı hakları biçiminde sıralanabilir. Görüldüğü gibi, sendika, grev ve toplu pazarlık, toplu sözleşme gibi kolektif emekçi hakları tanınmamıştır. Sosyal güvenlik, iş hakkı, sağlık ve konut hakları gibi alanlarda da devlete düşen ödevlerden bahsedilmemiştir. Kısacası, anayasanın devlet felsefesi sosyal değil liberal ve bireyci olup kişinin kendi yaşamını yine kendisinin düzeltmesi gerektiği inancına dayalıdır. (Tanör, 1998: 311)

Ancak anayasanın kaldırıldığı tarihe değin (1960), sosyal haklar alanında küçümsenmeyecek adımlar atılmıştır. Bu gelişmeler iki yönde olmuştur: 1. Bazı sosyal haklar yaratan özel kanunlar yoluyla. Kömür madeni işçilerine tanınan haklarla (1920), Frenginin önlenmesi kanunu, iş kanunu (1936) ve iş kazaları, meslek hastalıkları ve analık sigortalarıyla ilgili haklar (1945,1950) buna örnek gösterilebilir. 2. Uluslararası kimi antlaşma ve sözleşmelere katılmak yoluyla. Buna göre, çalışma ve mesleki hastalıklar sözleşmeleri hukuk sistemine dahil edilmiştir (1937, 1946). Anlaşıyor ki, 1924 Anayasası, sosyal haklara yer vermediği halde, özel kanunlarla kabul edilen haklar, döneme sosyal bir karakter vermiştir. (Tunaya, 1975: 335)

1924 Anayasası demokratik bir ruha sahip olmakla birlikte demokrasinin çoğulcu ve bölüştürücü seçeneğinden çok, çoğunlukçu ve yetkeci biçimine yatkındır. (Tanör, 1998: 324-328; Özbudun, 2000: 33). Köklerini Rousseau'nun “genel irade” görüşünden alan çoğunlukçu demokrasi, kısaca “genel irade” ya da “ulusal irade” diyebileceğimiz, çoğunluk iradesinin daima kamu iyiliğine yöneldiği, çünkü çoğunluğun çıkarlarıyla toplumun genel çıkarlarının hiçbir zaman çatışamayacağı noktasından hareket eder. Buna karşılık çoğulcu demokrasi anlayışı, demokrasiyi mutlak ve sınırsız bir çoğunluk yönetimi olarak kabul etmez. (Özbudun, 2000: 33-34). Çoğulcu demokrasi anlayışında çoğunluk, “en

büyük azınlıktır". Bundan hareketle, demokrasi elbette çoğunluğun yönetimi ilkesine dayanmakla birlikte, bunu azınlığın temel haklarıyla da bağdaştıran bir rejimdir. Böyle olunca da, çoğunluk istencini sınırlayıcı önlemler ve kurumlar, demokrasinin özüne aykırı değil uygundur. 1924 Anayasası, egemenliğin ancak TBMM tarafından kullanılabileceğini öngörmüş ve buna koşut olarak Meclis'in çıkardığı yasaların anayasaya aykırı olup olmadığını denetleyecek bir kurum öngörmemiştir. Buna dayanarak 1950'den sonraki 10 yıllık dönemde DP iktidarı, kolaylıkla anayasaya aykırı yasalar çıkarabilmiş ve bu da yaptırımsız kalmıştır. 27 Mayıs'ın hemen ertesinde yapılan 1961 Anayasası'nda buna çözüm olarak Anayasa Mahkemesi öngörülmüştür. Ayrıca anılan anayasa, ulusal egemenliğin TBMM'nin yanı sıra başka organlar eliyle de kullanılabilceğini belirtmek suretiyle Meclis'te çoğunluğa sahip olan siyasal gücü dengelemeyi amaçlamıştır.

1924 Anayasası'nda çoğunlukçu demokrasinin yeğlenmesini Özbudun, bir kaç nedene bağlamaktadır. Birincisi, yönetsel dizge olarak Fransa'nın örnek alınması ve o sırada Fransa'da da anayasal yargı bulunmamasıdır. İkincisi, Cumhuriyeti kuran yönetici kadronun ulusun haklarının ancak ulusal istenç ürünü olmayan organlarca -padişah gibiledelenebileceğini düşünerek, ulusun, kendi temsilcilerinin çoğunluğuna karşı da korunmasının gerekebileceğini düşünmemiş olmalarıdır. Bir diğer ve belki en önemli neden de, devrimlerin yapılmasının ve yerleştirilmesinin böyle bir anayasayla daha elverişli olmasıdır. (Özbudun, 2000: 35). Çünkü ana sorun, köklü reformlarla toplumun ve devletin çağdaştırılması olarak belirlenmişti. Anayasa, iktidar güçlerine yaptıkları köklü devrimleri hukuk duvarlarına çarptırmayacak esnek bir çerçeve sağlıyordu. (Tanör, 1998: 329).

Temsili kurumların merkeziliği konusunda Türkiye Cumhuriyeti, TBMM'yi siyasal hayatın merkezine koyarak çağdaş devletin bu özelliğine içtenlikle sahip çıkmış ve kararların asıl olarak fırka toplantılarında alındığı, meclisin biçimsel bir onay mercii olduğu durumlarda bile, bu onay aranmıştır. Bu durum ise, her çağdaş devlette olduğu gibi, meclis içinde zaman zaman muhalefetin ortaya çıkmasına yol açmış ve meclis, siyasal liderlerin yetiştiği bir konuma gelebilmiştir. (Alpkaya, 1997: 226) 1924 Anayasası, TBMM'nin egemenlik hakkını millet adına kullandığını bildiren formülüyle meclisi çok daha yüceltmış, temsili sistemi koyulaştırmıştır. (Tanör, 1998: 295) 1921 Anayasasının neredeyse yarısını teşkil eden yerel yönetimler konusunun 1924 Anayasasında fazla yer bulmaması, 1924 Anayasasının merkezizeti niteliği konusunda bize bir fikir verebilir.

Modern devlette parlamentodaki her milletvekili yalnız kendini seçenlerin değil bütün milletin vekilidir. (Poggi, 2005: 133-134) “Emredici vekalet” yani halkın beğenmediği milletvekilini geri çağırabilme hakkı yoktur. Emredici vekalet, yerini temsili mekanizmaya bırakmıştır. 1924 Anayasası’ndaki “Her mebus, yalnız kendini intihap eden dairenin değil, umum milletin vekilidir” (md. 13) biçimindeki düzenleme, tüm milletin genel ve siyasal temsili anlayışının yanı sıra, seçen ve seçilen arasında da bir temsil ve vekalet zincirine değinmiş olmaktadır. (Tanör, 1998: 298) Milletvekillerinin yalnız kendilerini seçenleri değil, ülkedeki herkesi temsil etmesi, parlamentonun kamuoyu karşısında özerklik kazanmasına ve bu da yasamanın yürütmeye göre daha üstün bir konuma gelmesine yardım edecektir. 23 Nisan Meclisinde yasama, yürütme ve yargının meclisin uhdesinde toplanması ve yasama organının merkezi konumu Osmanlı’nın son dönemindeki yasama-yürütme ilişkisini düşünürsek son derece anlamlıdır. Şöyle ki; Osmanlı meşrutiyeti yürütmenin yani sultanın karşısına onu dengeleyecek bir yasama meclisi kurmak şeklinde ortaya çıkmıştır. Yani burada yasama, yürütmeden bir şeyler koparmaya çalışan durumundadır. Oysa 23 Nisan 1920’den sonra tam tersi bir süreç yaşanmaya başlamış, bu kez yürütme yasamadan bazı ödümler koparmaya ve ondan bağımsız bir yapıya kavuşmaya çabalar hale gelmiştir. (Akın, 2001: 412) Örneğin 1961 Anayasası’nda yasama birincil ve üst bir erk, yürütme ise ondan sıyan bir türev yani yetki olarak tanımlanmıştır. Bu ve benzer durumlar TBMM’nin 1920’den bu yana kazandığı merkezi konumla irtibatlandırılabilir.

SONUÇ

Black'e göre, gelenekten moderne geçiş, dört aşamada gerçekleşir: 1. Modernleştirici siyasal elitin oluşumu 2. Siyasal elitin iktidarı ele geçirmesi 3. Devletin olanaklarını kullanarak ekonomik ve toplumsal dönüşüm 4. Toplumsal bütünleşme. (Black, 1986: 57) Türk Devrimine bu açıdan bakıldığında sözü edilen aşamaların gerçekleştirilmiş olduğu görülecektir. Türk Devriminin çağdaşlaşma çizgisi, uluslaşma, laikleşme ve demokratikleşme eksenini etrafında incelenebilir. (Tanör, 1998: 326) Türk Devriminin tek bir yorumu vardır, o da modernleşmeci yorumdur. Türkiye’de yaşanan modernleşme süreci ve pratiği, kimi ülkelerce model olarak alınmıştır. 1920’den başlayarak devam eden süreç dikkatle incelendiğinde, Türkiye’de yapılanın modernleşmenin ta kendisi olduğu görülebilir. 1924 Anayasası da bu sürecin bir devamı niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- AKIN, Rıdvan (2001) ; **TBMM Devleti (1920-1923)**, İletişim Yay., İstanbul.
- AKŞİN, Sina (1996) ; **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, İmaj Yay., İkinci Baskı, Ankara.
- ALPKAYA, Faruk (1997) ; **(Cumhuriyetin İlanından Teşkilatı Esasiye Kanununa) Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu**, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tez No. 874, Ankara.
- ASLAN, Yavuz (2001) ; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu: (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)**, Yeni Türkiye Yay., Ankara.
- ATATÜRK, Kemal (2004) ; **Nutuk**, (Haz. Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara.
- BAŞGİL, Ali Fuad (1940) ; **Esas Teşkilat Hukuku Dersleri**, İkinci Bası, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- BLACK, C. E. (1986) ; **Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., (Çev. Fatih Gümüş), Ankara.
- EROĞUL, Cem (1997) ; **Anatüzeeye Giriş**, İmaj Yay., Ankara.
- ESEN, Bülent Nuri (1971) ; **Türk Anayasa Hukuku**, Birinci Fasikül, İkinci Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- GOLOĞLU, Mahmut (1971) ; **Türkiye Cumhuriyeti 1923**, Başnur Matb., Ankara.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, Suna KİLİ (1982) ; **Türk Anayasa Metinleri**, A.Ü.S.B.F. Yay. No. 496, İkinci Bası, Ankara.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, Zekai SEZGİN, (?) ; **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, A. Ü. S. B. F. İdari İlimler Enstitüsü, Enstitü Yayın No. 3, Ankara.
- İNÖNÜ, İsmet (1987) ; **Hatıralar**, 2. Kitap, Bilgi Yay., Ankara.
- GÜNEŞ, İhsan (1985) ; **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)**, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir.
- ÖZBUDUN, Ergun (2000) ; **Türk Anayasa Hukuku**, 6. Baskı, Yetkin Yay., Ankara.

- POGGİ, Gianfranco (2005) ; **Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım**, (Çev. Şule Kut-Binnaz Toprak), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ROUSSEAU, J. J. (1997) ; **Toplum Anlaşması** (Çev. Vedat Günyol), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- TANÖR, Bülent (1998) ; **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- TUNAYA, Tarık Zafer (1975) ; **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul.
- WHEARE, K. C. (1984) ; **Modern Anayasalar** (Çev. Mehmet Turhan), Değişim Yay., İstanbul.
- 3. Tertip Düstur**, Necmi İstikbal Matbaası, 1931, C.5.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 2, C.7-8.